

Raport științific sintetic
privind implementarea proiectului în perioada octombrie 2011 – octombrie 2013

TE Nr. 2/26.10.2011. Expresivitatea arheologică a periferiei.
Particularitățile contactelor interculturale în zonele de margine din preistorie până în evul mediu

Director: dr. Dragoș-Alexandru Măndescu

Toate activitățile și rezultatele proiectului demarat în octombrie 2011 au fost direcționate spre îndeplinirea obiectivului major ce a constat în realizarea unui repertoriu arheologic al județului Argeș, spațiu văzut ca o zonă de interferență și contacte interculturale de-a lungul timpului, din preistorie până în evul mediu. De la bun început am acordat o prioritate studiului arhivelor, în vederea stabilirii unui foarte clar și cuprinzător istoric al cercetării. Accentul a fost pus pe cercetarea materialelor inedite aflate în arhivele de la noi și din străinătate. În programul de cercetare a arhivelor și bibliotecilor au fost definitivată cercetările pe manuscrisele lui Alexandru Odobescu (*Chestionarul arheologic*, în special Ms. rom. 223 cu răspunsurile primite de Odobescu din județul Argeș) și Ms. rom. 227 cu răspunsurile din județul Muscel), Nicolae Densușianu (*Chestionarul istoric – județul Argeș*) și Grigore Tocilescu – Pamfil Polonic (vestigiile romane de pe Limes Transalutanus, hărți și schițe topografice, în special Ms. rom. 5137 și 5139), toate păstrate la Biblioteca Academiei Române, referitoare la antichitățile din zona studiată, cunoscute până la începutul sec. XX. De asemenea, tot în acest context au fost studiate manuscrisele lui Luigi Ferdinando Marsigli de la Biblioteca Universitaria di Bologna și reevaluate manuscrisele lui Dimitrie Butculescu păstrate în colecția de documente a Muzeului Municipiului București (și în copie în biblioteca Muzeului Județean Argeș), referitoare la cercetările sale din 1876 de la castrul Câmpulung-“Jidova” și la așezarea geto-dacică de la Cetățeni. Articolele de presă ale lui Cezar Bolliac, publicate în serial în “Curierul Românesc”, descriind călătoriile și explorațiunile sale arheologice în zona Argeș și Muscel (1845), lucrarea lui August Treboniu Laurian intitulată *Istriana* și publicată în 1845 în “Magazin Istoric pentru Dacia”, precum și *Marele dicționar geografic al României* (1898-1902) coordonat de George Lahovari au fost, de asemenea, studiate și fișate, extrăgându-se informații utile, majoritatea inedite sau nevalorificate ulterior, referitoare la istoricul cercetării monumentelor arheologice din spațiul de contact intercultural Argeș-Muscel.

Un element tratat cu deosebită atenție în ansamblul documentării l-a constituit ansamblul documentelor cartografice de sec. XVIII-XIX ce conțin informații referitoare la vestigiile arheologice din vestul Munteniei (drumuri antice, ruine, tumuli, linii de demarcație sau de fortificație etc.). Aceste documente cartografice s-au dovedit a fi relativ abundente și conținând informații deosebit de utile demersului nostru. Au fost reținute pentru utilizarea lor în cadrul repertoriului arheologic, printre altele, *Mappa della Transilvania*, întocmită de Giovanni Morando Visconti la Sibiu, în 1699, hărțile și schițele topografice întocmite de Luigi Ferdinando Marsigli și colaboratorul său apropiat, cartograful Christoph Müller, referitoare la vestigiile romane

din Muntenia și din Moldova (unele documente cartografice, în special variantele schițelor pentru gravurile operei *Danubius Pannonico-Mysicus*, Haga, 1728, fiind inedite, în Biblioteca Universitaria di Bologna), harta Valahiei întocmită de stolnicul Constantin Cantacuzino la finalul secolului al XVII-lea și tipărită la Padova, în anul 1700 (ediția venețiană de la 1718 studiată online, la www.gallica.bnf.fr), hărțile Ungariei realizate la începutul sec. al XVIII-lea de francezul Guillaume Delisle, harta Olteniei și Munteniei întocmită de statul major al armatei austriece, sub coordonarea colonelului Obristen Specht (1790-1791), harta rusă a Principatelor Române de la 1835, harta militară austriacă întocmită de colonelul Joseph Scheda (1855), hărțile județelor Argeș (1864), Muscel (1864) și Teleorman (1863) întocmite de Dimitrie Pappazoglu și incluse în al său *Atlasu georgaficu al României* (1865), *Charta României Meridionale* (Harta Szathmary, 1864). Din secolul XX au fost folosite și documentate harta militară austriacă: Sc. 1:200000 (1910), hărți militare realizate de Serviciul Militar Geografic al Armatei Române în perioada 1906-1910 cu scara 1:100000, precum și planurile directe de tragere (proiecții Lambert) (retipărite în 1952-1954). Informațiile de natură arheologică oferite de aceste documente cartografice, unele dintre ele inedite sau foarte puțin cunoscute și vehiculate în literatura problemei, au stat și la baza unei comunicări intitulate *The Periphery of Roman World on Old Maps*, pe care o parte a colectivului proiectului a prezentat-o la Congresul Limesului Roman care s-a desfășurat în 2012 la Ruse (Bulgaria).

Tot în privința documentării trebuie menționată călătoria de cercetare-documentare efectuată de Dragoș Măndescu la Bologna, acest sejur de studii având două obiective bine definite: localizarea și cercetarea manuscriselor contelui Luigi Ferdinando de Marsigli (1658-1730) referitoare la vestigiile arheologice din Dacia (ca teritoriu periferic al Imperiului Roman) și în special din zona de referință a proiectului (spațiul județului Argeș, cu Limesul Transalutanus și castrul de la Câmpulung-"Jidova"), precum și studierea nemijlocită a mărturiilor arheologice ale unui contact paradigmatic între două culturi și civilizații (etrusci și celți), și anume inventarele complexelor funerare din necropola de la Certosa (marginea vestică a actualului oraș Bologna). Primul obiectiv a fost îndeplinit prin cercetarea directă la Biblioteca Universitaria di Bologna (Sala *Manoscritti e libri antichi*) a manuscriselor și hărților lui Marsigli relative la spațiul românesc și la vestigiile arheologice cunoscute aici (inclusiv castrul de la Câmpulung-"Jidova"). Pentru îndeplinirea cu succes al celui de-al doilea obiectiv al călătoriei la Bologna, au fost studiate inventarele mormintelor etrusce și celtice din necropola de la Certosa (dar și ale altor necropole din zona Bologna, precum Monte Bibele - Monte Tamburino) expuse în Museo Civico Archeologico - Bologna. Documentarea a fost completată cu studiul unor monografii arheologice asupra acestor situri importante în biblioteca Departamentului de Arheologie al Universității din Bologna, precum și cu vizitarea Muzeului Marsigli organizat în incinta Universității din Bologna (Palazzo Poggi).

La Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale - București, au fost cercetate lucrările cu caracter monografic, păstrate în manuscris, elaborate de învățători în deceniul cinci al secolului trecut (fond Ministerul Culturii și Instrucțiunii Publice). Această sursă de documentare s-a dovedit a fi foarte utilă demersului nostru,

conținând multe referiri la monumente arheologice sau descoperiri arheologice întâmplătoare în cuprinsul județului Argeș, multe dintre ele astăzi fiind distruse sau pierdute.

De asemenea, pentru elaborarea fișelor de sit, dar și pentru studiile de piese arheologice, au fost consultate publicațiile de specialitate (periodice, lucrări generale, monografii etc.), documentarea de bibliotecă desfășurându-se la Biblioteca Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” din București și Biblioteca Muzeului Județean Argeș. În plus, au fost inventariate, parcurse și analizate o mare parte din monografiile disponibile de localități ale județului Argeș, care conțin referiri la descoperirile arheologice făcute de-a lungul timpului în respectivele localități. Acolo unde a fost posibil, informația a fost verificată pe teren, în colecțiile arheologice școlare sau direct la autorii informărilor de natură arheologică.

O componentă esențială a proiectului a fost depistarea și investigarea mai vechilor colecții muzeografice cu profil arheologic, în mare parte nevalorificate, păstrate în depozitele Muzeului Județean Argeș, care întrunesc condițiile ilustrării unui anumit grad de conexiuni interculturale în spațiile periferice și de contact. Au fost reperate și documentate (fișare, descriere, desen, fotografie) câteva loturi de piese arheologice sugestive din acest punct de vedere: figurinele antropomorfe și zoomorfe și plastica în lut, în general, din tellul de la Teiu (o colecție numeroasă de piese ce ilustrează din plin interferențele dintre cultura Gumelnița și alte culturi nord-balcanice ale eneoliticului final la nivel estetic, artistic și compozițional – un catalog comentat aplicat pe particularitățile acestui lot de piese este programat a fi editat în etapa următoare de implementare a proiectului) (Dragoș Măndescu), inventarul arheologic al mormintelor de la Chilia și Mătășaru, relevant pentru interferențele dintre lumea romană provincială și dacii liberi, lotul de fibule din castrul roman Câmpulung-"Jidova" (Ion Dumitrescu), precum și colecțiile de piese arheologice de la Cetatea Poienari și de la Cetatea Oratea (evul mediu), în care se întâlnesc mai multe influențe din spațiul transilvan dar și din el bizantin (Marius Păduraru). Au fost identificate și fotografiate loturile de ceramica provenită din săpăturile de la Bârlogu și Podul Dâmboviței. Același lucru s-a încercat și pentru siturile Domnești și Retevoiești, însă piesele s-au pierdut. Excepție face o cărămidă romană fragmentară, care provine de la Domnești.

Una dintre direcțiile de studiu a constituit-o contactele interculturale dintre lumea romană și Barbaricum în zonele de margine, exprimate prin pătrunderea elementelor de cultură materială. Urmând această direcție de investigație concretizată prin mărturiile arheologice păstrate în colecțiile muzeale, Ion Dumitrescu are în faza de definitivare un studiu privind uneltele agricole de origine romană descoperite în spațiul barbar din proximitatea provinciei Dacia. Deși numărul pieselor repertoriare nu este unul impresionant, descoperirile de acest gen fiind limitate, totuși, pot fi făcute unele observații interesante privind distribuirea pieselor în spațiul barbar și a tipurilor răspândite. Astfel, cele mai multe piese au fost descoperite în așezările de tip Chilia-Militari, lipsesc în schimb din așezările carpice din Moldova. Din punct de vedere al tipologiei, sunt predominante uneltele folosite la recoltatul cerealelor (seceri); plugul cu brăzdar de fier este mai puțin prezent în Muntenia și lipsește din Moldova. Este posibil ca această distribuire a uneltelor agricole romane să reflecte

unele aspecte legate de comerțul cu fier *extra prouincia*, pentru unele teritorii barbare (în cazul nostru, cel al carpilor) fiind impuse anumite restricții.

Cercetările de teren, periegezele, reperările și poziționările GPS au fost desfășurate în special primăvara și toamna. Au fost urmărite: reperarea fortificațiilor (castre/castella, speculae, porțiuni din val și drum, eventuale așezări civile aflate în apropierea valului și a castrelor); starea de conservare a monumentelor; regimul de proprietate. Totodată, am căutat să verificăm în ce măsură unele informații din literatura arheologică se confirmă sau nu în teren.

În județul Argeș, au fost vizate următoarele situri, echipa de proiect fiind prezentă pe fiecare dintre ele: Podul Dâmboviței, comuna Dâmbovicioara, punct „Cetatea medievală Oratea” -tip cercetare: periegeză, poziționarea GPS a obiectivelor: așezarea romană (?) sec. III; traseul drumului medieval, cetatea medievală; Rucăr, comuna Rucăr, punct „Câmpul Rucărului” - tip cercetare: periegeză, poziționare GPS a obiectivelor: castrul și thermele romane; Voinești, comuna Lerești, punct „Malul lui Cocoș/Măilătoaia” - tip cercetare: periegeză, poziționare GPS a obiectivelor: castrul și thermele romane; Purcăreni, comuna Micești, punct „Podu Belu” – tip cercetare: periegeză la castru roman; Gropeni, comuna Mărăcineni, vest sat – tip cercetare: periegeză în vederea identificării unui posibil turn roman de semnalizare; Albota, comuna Albota, la nord pâraul Giorcului – tip cercetare: periegeză traseu „Troian”; Săpata de Jos, comuna Săpata, nord valea Cetății – tip cercetare: periegeză și poziționare GPS la obiectivele – castrul mare, burg și therme; Fâlfani, comuna Stolnici, punct „Reduta lui Albu” – tip cercetare: periegeză și poziționare GPS castru roman; Urlueni, comuna Bârla, punct „la Urloaie”, „Troian” – tip cercetare: periegeză la obiectivele – castrele romane și traseul valului de pământ „Troian”. Traseul valului de pământ ce constituia frontiera romană în sec. III p.Chr. a fost parcurs și cartat pe un sector care este și astăzi încă bine marcat în teren, începând din spatele morii de la Urlueni până la drumul de câmp care unește satul Martalogi (com. Hârsești) cu Satul Nou (com. Căldăraru).

Traseul Limesului Transalutanus a fost urmărit de echipa de proiect pe toată lungimea sa, așadar și la sud de județul Argeș, pe teritoriile județelor Olt și Teleorman. Am efectuat periegeze și poziționare GPS la următoarele obiectivele, reușind să obținem pentru prima dată o imagine exactă, clară și unitară a graniței romane din vestul Munteniei în secolele II-III p.Chr.: castrul de la Crâmpoia (sat Crâmpoia, com. Crâmpoia, jud. Olt), castrul de la Gresia (com. Stejaru, jud. Teleorman), traseul „Troianului” la nord de valea Urluii, castrul de la Valea Urluii (vest orașul Roșiori de Vede, jud. Teleorman), castrele de la Băneasa (com. Salcia, jud. Teleorman), traseul valului de pământ între satul Putineiu și DN65A, localitatea Băneasa (com. Salcia, jud. Teleorman), castrul de la Putineiu (sat Putineiu, com. Putieniu, jud. Teleorman), traseul Troianului între Dunăre și Valea Adâncă și castrul de la Flămânda (sat Poiana, com. Poiana, jud. Teleorman).

Totodată, au fost reperate în teren, cartate, fotografiate și repertoriate și alte situri arheologice, aparținând altor epoci istorice: așezările preistorice de tip tell aparținând culturii Gumelnița, de pe teritoriul județul Argeș (Surdulești, com. Miroși; Zidurile, com. Mozăceni; Negrași, com. Negrași; Glavacioc, com. Ștefan

cel Mare; Popești, com. Popești; cele două telluri de la Teiu, com. Teiu; Glâmbocata, com. Leordeni). În punctul „Butureagu” din satul Țuțulești, com. Suseni, jud. Argeș, a fost descoperită o așezare preistorică, posibil din epoca bronzului. Situl nu figurează în RAN, fiind cunoscut doar din câteva referiri în monografiile învățătorilor din comună. În satul Valea Stâniei, com. Țițești, jud. Argeș, în punctul „Dealul Bisericii”, a fost confirmată o așezare datând din epoca bronzului, cultura Tei, sit reperat în urma perieghezei. De asemenea, am localizat în teren punctul în care a fost descoperit acum o jumătate de secol tezaurul de podoabe dacice din argint și denari romani republicani de la Gliganu de Jos, com. Rociu (sec. I a.Chr.). În privința monumentelor de epocă medievală, menționăm recunoașterea în teren și periegheza la situl de la Cicănești, com., Cicănești, în punctul „Siliște” – biserică și necropolă medievală târzie; scopul perieghezei a fost verificarea în teren a informațiilor conținute în ms. Odobescu, nr. 223 (jud. Argeș și Bacău), f. 246-248, iar rezultatele au fost pozitive.

În privința diseminării rezultatelor cercetării, participările la colocviile și conferințele internaționale și naționale au devenit o prioritate pentru membrii echipei de proiect. Au fost astfel fructificate câteva bune oportunități de prezentare a rezultatelor studiului aplicat pe tematica proiectului, mai ales că prezentările unora dintre aceste reuniuni științifice au fost deja sau vor fi publicate în volume cu vizibilitate internațională. Membrii echipei de proiect au participat cu 26 comunicări orale și trei postere la 21 manifestări și reuniuni științifice (colocvii, sesiuni de comunicări, conferințe, congrese), din care 11 internaționale (Târgu Mureș, Călărași, Helsinki, Ruse, Cluj-Napoca, Mahon, Marea Moartă, Reykjavik, Pilsen, Târgoviște și Belgrad) și zece naționale (București - două colocvii, Pitești - trei colocvii, Târgu Mureș, Giurgiu, Brăila, Cumpăna și Craiova).

Dintre cele mai importante manifestări științifice la care membrii colectivului au participat activ cu comunicări, menționăm: Al XXII-lea Congres Internațional al Limesului Roman (Ruse, Bulgaria, 2012), Al VII-lea Congres Mondial de Arheologie (Marea Moartă, Iordania, 2013), Al XII-lea Congres Internațional de Tracologie (Târgoviște, România, 2013), Al V-lea Congres Internațional al Antichităților Mării Negre (Belgrad, Serbia, 2013), A 18-a și a 19-a Adunare a Asociației Arheologilor din Europa (Helsinki, Finlanda, 2012 și Pilsen, Cehia, 2013).

Rezultatele cercetărilor echipei de proiect au fost concretizate și puse la dispoziția celor interesați prin publicarea unui volum și a zece studii în publicații periodice cu profil de arheologie, în volumele unor congrese sau conferințe internaționale, dar și în volume de studii dedicate unor personalități ale arheologiei și istoriografiei românești contemporane.

Volumul *De finibus Imperii. Spațiul vechii Dacii în reprezentări cartografice medievale și moderne din patrimoniul Muzeului Județean Argeș*, Editura Ordessos, Pitești, 2012, 112 p., ISBN 978-606-92525-9-8, valorifică din punct de vedere a relevanței istorice și arheologice o colecție cartografică inedită, de mare valoare și importanță, păstrată în depozitul Muzeului Județean Argeș. Studiul din Addendum, *"Jidova" înainte de Danubius Pannonico-Mysicus. Luigi Ferdinando Marsigli, cartografia militară habsburgică și primele atestări ale castrului de piatră de lângă Câmpulung* (p. 93-115), concretizează rezultatele cercetării de arhivă efectuată de Dragoș Măndescu în prima etapă a proiectului (octombrie-decembrie 2011), în bibliotecile din Bologna

(manuscrisele Marsigli) și din Sibiu (Visconti, *Mappa della Transilvania*). Sunt discutate și ilustrate cu acest prilej mecanismele relevanței arheologice exercitate de monumentele periferiei Imperiului Roman asupra preocupărilor lumii savante de la începutul modernității.

În ceea ce privește preistoria, a fost prelucrat pentru prima oară într-un mod coerent și unitar lotul de figurine zoomorfe și antropomorfe descoperite în tellul de la Teiu (jud. Argeș), plasat la periferia nordică a arealului culturii Gumelnița și totodată la finalul evoluției acestei culturi eneolitice. Lotul de la Teiu, păstrat în colecția Muzeului Județean Argeș și rămas nevalorificat la jumătate de secol de la descoperire, este reprezentativ pentru concepția plastică și artistică a periferiei unei culturi eneolitice, al cărei conservatorism și modele prestabilite și adânc înrădăcinate sunt supuse multiplelor influențe venite din afară, din medii culturale mai mult sau mai puțin apropiate (Sălcuța, Cernavodă, chiar Cucuteni).

În domeniul contactelor interculturale în zonele de margine specifice eneoliticului, se poate distinge drept o evidență câștigată comportamentul diferit al acelorași comunități gumelnițene preistorice în două situații distincte de interacțiune cu populațiile culturilor străine cu care au intrat în contact de-a lungul existenței lor. La începuturile evoluției sale, cultura Gumelnița intră într-un contact pașnic cu o altă cultură locală de la nord, etapele timpurii ale culturii Cucuteni, dând naștere în zona de contact, la periferia ambelor culturi, la o sinteză culturală regională bine definită – Stoicani-Aldeni. Dimpotrivă, câteva secole mai târziu, contactele cu noii veniți purtători ai culturii Cernavodă au fost evitate, ducând în cele din urmă la stingerea culturii Gumelnița și la retragerea unor ultime comunități tradiționale către nord (grupul Brătești), departe de raidurile călăreților stepei nou veniți la Dunărea de Jos.

Pentru finalul primei epoci a fierului și pentru etapa cronologică corespunzătoare protoistoriei, atenția echipei de proiect s-a focusat pe relevanța arheologică a grupului cultural Ferigile. În perioada târzie a primei epoci a fierului, la marginea nordică a lumii tracice, în zona de dealuri de la poalele Carpaților meridionali (România central-sudică), apare și se dezvoltă o cultură arheologică unitară denumită Ferigile, după cea mai importantă necropolă descoperită în localitatea eponimă. Cunoaștem această cultură îndeosebi prin intermediul necropolelor alcătuite din morminte de incinerare sub mici tumuli. Evoluează neîntrerupt pe durata a trei secole din sec. VII până în sec. V BC. Aparent pare o cultură izolată, retrasă într-un spațiu bine delimitat, dar o privire atentă relevă o serie de influențe și contacte interculturale primite din cele mai diverse zone, uneori de la distanțe considerabile. Armele și piesele de harnașament, depuse din abundență în morminte, au o certă influență răsăriteană, scitică. Podoabele au cele mai bune analogii în spațiul illiric vest-Balcanic sau chiar în zona est-Alpină. Ceramica are afinități cu olăria tracică de la sud de Dunăre. Unele vase, deși lucrate cu mâna, imită forme grecești modelate la roată. Analiza internă a acestei culturi arheologice a relevat faptul că aceste influențe erau receptate pe măsură ce zonele lor de origine se aflau într-o etapă de puternică afirmare sau expansiune culturală.

Pentru a doua epocă a fierului, a fost abordată problematica particularităților fibulelor de schemă tracică de argint din spațiul periferic al arealului de răspândire al acestei clase de piese de port și podoabă. Problema materiei prime și în special a argintului pieselor de port și podoabă traco-gete rămâne una delicată și provocatoare în același timp. Baza de studiu a constituit-o un procent relativ mic (11%) din totalul celor 472 fibule de schemă tracică, și anume cele 53 fibulele din argint. Statistic se poate demonstra faptul că în cazul fibulelor de schemă tracică argintul, ca materie primă, a fost „direcționat” predilect către două forme: tipul II în general (cu piciorul în formă de trunchi de con cu baza în sus) și varianta III 3b (o fibulă “baroc”, cu piciorul îndoit în formă de S, cu buton terminal de mari dimensiuni și arcul puternic îngroșat și fațetat). Cele două forme au o răspândire bine definită spațial: tipul II preponderent în nord-vestul teritoriului actual al Bulgariei, iar varianta III 3b în spațiul dintre Carpați și Prut, la periferia nord-estică a arealului de răspândire a acestei clase de piese de port și podoabă. O atenție sporită este acordată elementelor atestate tocmai în această periferie (Bunești, Epureni) ce par a susține existența unui costum ceremonial, în care fibulele de schemă tracică din argint aveau o poziție bine stabilită. Fibulele de schemă tracică (în definitiv, o categorie mărunță de piese și aparent neînsemnată, neglijabilă atunci când este raportată la scara marilor tezaure de vase și podoabe din metale prețioase descoperite în ținuturile trace) sugerează posibilitatea existenței a cel puțin două “modele” culturale și tehnologice în privința surselor de procurare a argintului necesar ca materie primă în producerea lor. Exploatarea resurselor locale (“modelul” clasic, evidențiat prin situația fibulei de tip II) nu ar trebui să rămână unicul răspuns la chestiunea sursei argintului. Varianta utilizării argintului provenit din monede (sugerată atât de tipul II, dar mai ales de fibulele variantei III 3b) merită să fie și ea luată în calcul; un program coerent și bine ținut de analize și măsurători metalografice ar putea-o transforma dintr-o ipoteză de lucru într-o certitudine.

De asemenea, tot pentru etapa cronologică a celei de-a doua vârste a fierului, a fost cercetat un element mai puțin abordat al ritualului funerar evidențiat arheologic prin armele îndoite intenționat, deformate sau distruse, depuse în morminte. Spațiul Transilvaniei a fost analizat din perspectiva acestor descoperiri, mai întâi ca o periferie a lumii celtice europene (sec. IV-II a.Chr.), iar apoi, într-o etapă imediat succesivă (sec. I a.Chr.), drept centru al structurii de putere dacice.

Pentru epoca geto-dacică a celei de-a doua epoci a fierului, imaginea contactelor interculturale în zonele de margine, periferice, capătă o evidență foarte clară din punct de vedere al arheologiei în situl de la Cetățeni, pe valea superioară a râului Dâmbovița. Este o așezare autohtonă cu rosturi îndeosebi economice și comerciale, evoluția și dezvoltarea sa depinzând în mare măsură de importurile sudice, din lumea elenistică egeo-mediteraneană către Dacia intracarpatică. Pornind de la analiza importurilor de amfore Rhodiene în importanta așezare geto-dacică de la Cetățeni, de la poalele Carpaților, autorul încearcă să creioneze traseul parcurs de vinul sudic, atât de iubit de daci, din arhipelagul Egeean până în Carpați. În secolele II-I a.Chr., în Dacia a fost importată o cantitate imensă de vin rhodian, preferat de elitele și de aristocrația barbară. Transportul vinului pe

mare, de la origine până la țărmul pontului Euxin, pare cea mai plauzibilă pentru ilustrarea primei etape a drumului. Apoi traversarea Dobrogei și pătrunderea în interiorul Daciei pe Dunăre, după care se urca spre nord pe valea Dâmboviței, până la Cetățeni. De aici vinul era transbordat în vase de lemn sau piele și erau trecute peste munți, în Dacia intracarpatică. O rută comercială întinsă pe o lungime mai mare de 2000 de km, pentru a hrăni plăcerile dacilor.

Pentru epoca romană, preocupările colectivului de proiect s-au axat pe problematica limesului transalutan, reușindu-se documentarea minuțioasă a întregului istoric al cercetărilor. După un debut destul de timpuriu al interesului acordat castrului de la Câmpulung-"Jidova", vizitat de Luigi Ferdinando Marsigli în anul 1689 și atestat în documentele cartografice austriece, franceze și italiene încă de la finalul sec. al XVII-lea și din primul sfert al celui următor (Giovanni Morando Visconti, *Mappa della Transilvania* -1699; Guillaume Delisle, *Carte de la Hongrie et des Pays qui en dependoient autrefois*-1703; Luigi Ferdinando Marsigli, *Danubius Pannonico-Mysicus*-1726), timp de mai bine de un secol se va așterne liniștea. Niciun monument roman din vestul Munteniei nu a mai stârnit interesul până în anul 1835, când același castru de la "Jidova" este figurat pe *Harta rusă a Principatelor Române* drept "vechea întăritură Chidov". Secolul al XIX-lea marchează și debutul preocupărilor autohtone pentru studiul acestor vestigii romane. Săpăturile "arheologice" efectuate de August Treboniu Laurian, Cezar Bolliac și Dimitrie Bolintineanu în castrul de la Flămânda, în vara anului 1845, sunt primele încercări de a cunoaște prin astfel de mijloace un castru de pe linia denumită ulterior *limes transalutanus*. Urmează curând, în aceeași vară, săpăturile lui Cezar Bolliac la "Jidova". Trei decenii mai târziu, în toamna anului 1876, Dimitrie Butculescu execută săpături de amploare la "Jidova". De numele lui sunt legate și primele sondaje în castrul de cărămidă de la Săpata de Jos ("Bumbueni, la vest de Lăngești"). O nouă etapă a cercetării în sec. al XIX-lea este reprezentată de ipoteza existenței unui drum roman între Urlueni și Câmpulung, intuit de Carl Schuchhardt în 1884. Nu putem trece nici peste primele fotografii ale vestigiilor romane din vestul Munteniei - o primă astfel de fotografie-document reprezentând ruinele de la "Jidova" a fost realizată în 1893 de Ioan Niculescu. În sfârșit, anii de la cumpăna secolelor XIX și XX sunt marcați de activitatea intensă de teren a lui Pamfil Polonic, colaboratorul apropiat al lui Grigore Tocilescu. Lor le este datorată evidențierea clară a liniei de castru din vestul Munteniei și coagularea ideii existenței unui sistem unitar, denumit astăzi convențional *limes transalutanus*.

Săpăturile arheologice din cel mai important punct de pe limesul transalutan - castrul de piatră de la Câmpulung-"Jidova", realizate cu participarea membrului responsabil cu epoca romană din echipa de proiect s-au soldat cu rezultate interesante mai ales pentru zona cercetată dintre *principia* și *horreum*. Anterior, Emilian Popescu identificase în acest sector o construcție de mici dimensiuni, prevăzută cu instalație de încălzire (*hypocaust*), a cărei funcționalitate nu a putut-o explica, de aceea a denumit provizoriu edificiul, „clădirea ofițerilor”. Prin reluarea cercetărilor în acest perimetru s-a urmărit clarificarea atât a rostului construcției amintite, cât și a spațiului de la sud de aceasta.

De asemenea, trebuie menționată participarea unuia dintre membrii echipei la campania de săpături arheologice din anul 2013 la termele castrului de la Voinești (com. Lerești), datând din epoca traianee, și care a adus noi informații relative la acest important punct arheologic al județului, informații ce-și vor găsi locul cuvenit în repertoriu.

Studiul aplicat pe piesele arheologice de epocă romană a vizat brăzdarele - o categorie de piese care, alături de ceramică, reprezintă unele dintre puținele artefacte care s-au perpetuat și după cucerirea Daciei de către romani. După acest moment tipul suferă unele schimbări: tija devine se îngustează și scurtează, lama se lățește, iar marginile ei devin curbe. Cele mai multe piese de acest tip sunt prevăzute și cu verigă de fixare pe talpă (plaz). În Dacia, tipul apare cu precădere în așezările rurale și rar în *villae rustice*. Comparativ cu brăzdarele prevăzute cum manșon de fixare – de origine romană, ponderea brăzdarelor cu tijă este mult mai mică.

Pentru evul mediu, cercetările de teren ale echipei de proiect au dus la identificarea unor noi puncte și monumente arheologice, cel mai interesant fiind datând o biserică sătească din localitatea Cicănești, punctul "Săliște" (nordul județului Argeș), datând din sec. al XIV-XV-lea. În vara anului 2012 a fost cercetată arheologic: fundații de piatră, plan simplu, în formă de navă, naos și altar. În jurul bisericii au fost cercetate nouă morminte de înhumăție medievale.

Studiul direct pe piesele arheologice medievale a vizat și problematica vaselor funerare văzute din perspectiva contactelor interculturale în zonele de margine. O serie de descoperiri arheologice făcute în cimitirele medievale târzii din Țara Românească au dus la identificarea unui obiect funerar specific, și anume un flacon de sticlă, depus în partea dreaptă a decedatului. Aceasta este evident o practică funerară insolită, în contextul creștinismului care interzice depunerea de ofrande în sicriu, alături de mort. Mormintele (aparținând în general unor femei bogate, cu status social înalt) în care a fost descoperit acest tip de flacon încep din secolul al XV-lea, practica depunerii recipientelor lângă decedat continuând până în secolul al XVII-lea. Sticla este de bună calitate, subțire și delicată. Este desigur un produs de import, de vreme ce prima manufactură de sticlă din Țara Românească nu a fost înființată mai devreme de mijlocul sec. al XVII-lea. Originea acestor mici recipiente trebuie căutată probabil în Transilvania sau în Europa Centrală. A fost înregistrată o densitate mare de astfel de flacoane în mormintele medievale din zona Muscelului, în nordul țării. Răspândirea preponderentă în această zonă poate fi explicată prin marele târg ce se desfășura anual la Câmpulung, prin intermediul căruia aceste mici și fragile recipiente vor fi fost comercializate.

Cercetarea arhivelor interne ale instituțiilor muzeale din județul Argeș, studierea directă a colecțiilor arheologice muzeale, cercetările în teren, documentarea în arhivele publice și biblioteci au condus la elaborarea a peste 200 fișe de repertoriu în privința siturilor de epocă preistorică și protoistorică. Tabloul arheologic general înfățișat se spațiul argeșean este unul cu mari fluctuații între epoci și culturi, cu o evoluție sinusoidală: o explozie a densității locuirii în eneolitic (Gumelnița), epoca bronzului mult mai slab reprezentată, aproape deloc prima epocă a fierului la începuturile sale și în etapa de mijloc (Basarabi), pentru ca la finalul Hallstattului

descoperirile (aproape toate de natură funerară) să fie din nou foarte numeroase și spectaculoase (grupul Ferigile). Descoperirile de epocă geto-dacică gravitează în jurul sitului de la Cetățeni, dar, în general, sunt rarefiate și nu deosebit de bogate.

Perioada secolelor II-XII cuprinde 58 de puncte unde au fost efectuate cercetări arheologice, periegeze sau semnalări cu privire la descoperiri izolate sau care au rămas neverificate. Din cele 58 de puncte, în 31 au fost făcute descoperiri monetare. Pe baza cartării acestor descoperiri (arheologice și numismatice) s-au putut face unele observații interesante. Descoperirile monetare datând din secolul II-III p. Chr, dar și așezările (Domnești, Berevoiești) se jalonează în partea de nord-vest a județului Argeș, pe traseul actualului DN 73C. Această observație confirmă o ipoteză mai veche privind existența unor rute între cele două linii de fortificații romane - *Limes alutanus* și *Limes transalutanus*. În cazul de față ruta făcea legătura între Stolnici-Buridava și castrul de la Câmpulung-„Jidova”. De asemenea, o altă zonă în care sunt concentrate așezări datând din secolele II-III p. Chr. este reprezentată de valea râului Doamnei, pe acest râu aproape de confluența cu râul Târgului fiind amplasat și un castru roman (la Purcăreni). Pentru perioada IV-X, repertorierea așezărilor nu aduce date noi față de ceea ce se cunoștea în literatura de specialitate. Este evidentă o concentrare a așezărilor și descoperirilor monetare în partea de sud a județului, în zona de câmpie. În secolele X-XIII se constată o polarizare a descoperirilor arheologice și numismatice în partea de nord a județului, proces determinat de situația politică din Transilvania.

Pentru epoca medievală a fost efectuată repertorierea completă (informații de arhivă, rapoarte arheologice și verificarea materialului arheologic rezultat din săpături, cartări) a 25 dintre cele mai importante situri (laice sau ecleziastice) din fostele județe istorice Argeș, Muscel și Vlașca: ruinele bisericii Berevoiești (Berevoiești, com. Berevoiești); schitul Brădet (Brădetu, com. Brăduleț); ruinele caselor boierilor Bucșenești (Bucșenești, com. Corbeni); ansamblul medieval al vistierului Iane (Bucșenești-Lotași, com. Țițești); ansamblul medieval Budișteanu (Budeasa Mare, com. Budeasa); Cetatea Oratea (Podu Dâmboviței, com. Dâmbovicioara); Cetatea Poienari (Căpățânenii Pământeni, com. Arefu); ansamblul monahal Cotmeana (Cotmeana, com. Cotmeana); ansamblul monahal Argeș (mun. Curtea de Argeș); ansamblul monahal Glavacioc (Glavacioc, com. Ștefan cel Mare); ansamblul medieval Golești (sat Golești, oraș Ștefănești); ansamblul monahal Jgheaburi (Jgheaburi com. Corbi); ansamblul medieval Curțile lui Vlaicu Piscanu (Piscani, com. Dărmănești); ansamblul monahal Râncăcioc (Râncăcioc, com. Călinești), ansamblul medieval Retevoiești (punct „Siliște”, Retevoiești, com. Pietroșani); ansamblul medieval aparținând slugerului Mușat (orașul Ștefănești); așezarea medievală de la Cetățeni (Valea Cetățuia, com. Cetățeni); ruinele bisericii de la Ziduri (Ziduri, com. Mozăceni); Mănăstirea Negru-Vodă (mun. Câmpulung); Mănăstirea Aninoasa și ansamblul medieval Curțile lui Tudoran Vlădescu (Aninoasa, com. Aninoasa), ansamblul medieval Curțile marelui ban Mareș Băjescu (Băjești, com. Bălilești), ansamblul monahal Tutana (com. Băiculești), ansamblul monahal Valea (Valea Mănăstirii, com. Valea), ansamblul monahal Vieroș (cartier Făgetu, mun. Mioveni).

De asemenea, a fost constituită o bază de date alcătuite din fotografii (efectuate în timpul cercetărilor de teren) și documente de cartografie istorică (sec. XVIII-XIX), dar și material cartografic recent (capturi Google Earth), referitoare în special la siturile de epocă romană, pe care o vom include ca anexă pe suport digital în Repertoriul arheologic al județului Argeș. Volumul va fi editat și tipărit de Muzeul Județean Argeș, prin Editura Ordessos, în anul 2014.

Director proiect,
Dr. Dragoș-Alexandru MĂNDESCU
